

Власюк Жанна Іванівна

викладач кафедри психології і педагогіки

ФПОДП

Проблема почуття справедливості у гуманітарних науках

Національна доктрина розвитку освіти ХХІ століття визначає необхідність кардинальної зміни виховання дітей і шкільної молоді з орієнтацією на гуманізацію взаємин і разом з тим глибоке розуміння душі іншої людини, що у свою чергу потребує розв'язання проблеми розвитку почуттєвої сфери, передовсім почуття справедливості.

Справедливість є одним з головних критеріїв моральної свідомості. На думку багатьох авторів, уявлення про справедливість сформовано у багатьох культурах та є необхідними для регулювання поведінки членів суспільства.

Поняття “справедливість” належить до тих понять які активно використовуються у повсякденній взаємодії та одночасно є ключовими для деяких наукових дисциплін як: філософія, психологія, етика, соціологія, та педагогіка. У сучасних науках, таких як, економіка, право, політологія, дана категорія стала особливо актуальною і досить широко використовується. Проте, у науковій літературі склалися різні підходи до даної категорії. Не дивно, що поняття “справедливість” досить часто межує з іншими галузями наук, і для того щоб краще зрозуміти проблему справедливості, спробуємо простежити та окреслити історичний розвиток самого терміну “справедливість”.

Аналіз сучасної літератури переконує в тому, що справедливість є важливим компонентом для формування духовного розвитку індивіда та визначає спрямованість усіх розумових, емоційно-почуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе, як особистості.

Оскільки категорія “справедливість” фокусує у собі деякі сфери людського життя у суспільстві, то жодна з наукових галузей не в повній мірі відображає сутність та може пояснити механізми становлення і розвитку в

межах свого предмету дослідження. Тому для вивчення даного поняття домінуючим і основоположним є її філософське тлумачення.

Протягом усієї історії людства уявлення про справедливість змінювалися відповідно до світогляду, цінностей, філософських поглядів та вірувань мислителів. Можна зустріти різні судження, навіть протиріччя відносно даної категорії, хоча при цьому збереглися й деякі інваріації.

Уперше справедливість як зовнішньо-об'єктивна сила подарована богами та природою відображена у древньогрецькій філософії. Вже в античну епоху складаються перші уявлення про справедливість. Зокрема, мислителі того часу Аристотель, Платон, Сократ із Афін, прагнули розв'язати основні питання: що є справедливість, який характер вона має (суб'єктивний чи об'єктивний), функціональне значення справедливості у взаємодії людини і світу. На той час існував відомий античний афоризм: “Справедливість є постійна та незмінна воля кожному одержувати по справам його”.

В законах пророка Мойсея, які записані у Давньому Завіті та включали принципи таліона, вміщені відступлення від нього, що не дозволяли, наприклад, кровну помсту. В цих законах формою справедливості виступає милосердя, що допускає мінімальне покарання за важкий злочин. Тому, людям належить жити по законам справедливості, що заповідані Богом. Таким чином, у християнстві виробляється новий підхід щодо розв'язання проблеми справедливості. З поширенням християнства справедливість проголошується як обов'язкова норма життя людини, тому що задана божою волею. Бог створив людей рівними по своїй подобі та образу.

У часи середньовіччя справедливість носить скоріш зовнішній характер, вона обмежена соціальною нерівністю, родом діяльності. Проблема доброчинності пов'язувалася із волею та справами людини у центрі якої була любов до Бога та добра. З появою християнської доброчинності справедливість змінює набуте уявлення її у часи античності, та отримує нові нюанси. Справедливість представлена як Божа винагорода та покарання за вчинки

людини, що здійснюються нею завдяки волі та праву вибору. Співчуття та милосердя, моральні почуття розглядатимуться у зв'язку із справедливістю у більш пізніші часи.

Пізніше, цю ідею також підтримує Г.Гегель, він розглядає справедливість, як момент мудрості, як абсолютну силу, завдяки чому виникає свобода духу, волі: “Нехай кожна людина... перш ніж вимагати від інших, шукаючи причину зла зовні, почне з того, що зважить своє положення, свої права, і помітивши у своєму володінні несправедливість, направить свої зусилля на те, щоб зрівняти себе у правах з іншими” У своєї “Філософії релігії” автор відмітив, що справедливість виступає як єдина титанічна сила, що належить Богу”.

В епоху Відродження справедливість існує як основа не в Божих та людських законах, вона не існує поза людиною та закладена у власному досвіді, внутрішньому світі. Тобто справедливість не абсолютна, а конкретна. Розуміння справедливості як основи для об'єднання всіх людей, що слугує заради блага всіх громадян є характерним для філософії Нового Часу.

Так, Ф. Бекон стверджує, що справедливість є те, що об'єднує людей та створює основу для права. “Складова справедливості полягає у тому, щоб не робити іншим того, чого не бажаєш собі”.

Для Гоббса: “Там де нема влади – там нема закону, а де нема закону – нема і справедливості”. Справедливість та несправедливість не є фізичними та розумовими здібностями, це є якості людей, що живуть у суспільстві.

Проблема справедливості стала провідною і в російській релігійній філософії кінця XIX – на початку XX ст. Її розробка пов'язана з іменами:

М. Бердяєва, П. Кропоткіна, Ф.Достоевського, В.Соловйова, Г.Сковороди та ін. Справедливість розумілася як обов'язковий принцип для цивілізованого суспільства, яка повинна бути чинною скрізь – політиці, релігії, культурі. Російські дослідники того часу були переконані в тому, що немає правди-істини без правди-справедливості.

Ретельне дослідження розвитку концепції справедливості як моральної категорії, відображено в “Етиці”, в якій П. Кропоткін назвав справедливість однією з основ моралі. У моральній свідомості справедливість означає рівність всіх людей в їх правах, можливостях, задоволенні потреб у праці, чесний, об’єктивний розподіл обов’язків.

Справедливість як етична проблема розглянута у працях відомих вчених сучасності: В. Блощинської, З. Бербешкиної, А. Гусейнова, В. Малахова. Провідною ідеєю цих вчених є: майбутнє, немислиме без справедливості і віра в її торжество не повинна бути сліпою, а ґрунтуватися на знанні природи і сутності справедливості.

На психологічному рівні (К.Альбуханова-Славська, І. Бех, М. Боришевський, М. Воловікова, Е. Голинчик, О. Гулевич, Г. Левінталь, Ж. Піаже, Л. Сосніна) справедливість розглядається вченими як одна із якостей, що сприяє об’єктивному оцінюванню дії людей та власної дії. Справедливість також визначається, як морально-духовна риса людини, як мета виховання, стимулює особисту активність, самостійність, рішучість у відсічі антигуманних проявів поведінки оточуючих, тісно пов’язується з вимогливістю, принциповістю, добросовісністю, чесністю, правдивістю, чистосердечністю і щирою відкритістю.

Більшість психологічних досліджень, які присвячені вивченню поняття “справедливість” та “несправедливість” засновані на знаннях про дистрибутивну та процедурну справедливість в Західній Європі та США, а подальше вивчення даних типів справедливості продовжено російськими вченими Е. Голинчиком та О. Гуревичем.

Деякі автори виділяють третій тип справедливості – міжособистісну. Найбільш глибоко і всебічно підійшов до висвітлення проблеми справедливості на міжособистісному рівні серед вітчизняних дослідників І. Бех. Справедливість розглядається вченим як одна з суттєвих морально-духовних цінностей особистості. Автор розглядає дану категорію “як вид міжособистісної взаємодії,

що ґрунтується тільки на значущості справ взаємодіючих суб'єктів”, та є “найпростішою потребою, що властива людині незалежно від її особистісного розвитку й суспільних умов в яких вона перебуває”.

Розробляючи структуру міжособистісних відносин І. Бех підкреслює, що “подолання несправедливості з її руйнівною дією на особистість має бути одним з головних виховних завдань педагога”, так як необ'єктивний вимір, як визначальний у несправедливому ставленні спричиняють почуття образи гідності особистості, що в свою чергу блокують у особистості можливість утверджувати справедливість у власній поведінці та діях.

Проблема справедливості є однією з головних проблем сучасної педагогіки. Але на сьогодні не існує прямих робіт щодо розробки даної проблеми, тому ми будемо опиратися на узагальнені судження таких вчених-гуманістів: І. Беха, О. Кононко, А. Макаренка, С. Соловейчика, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

На думку авторів, розуміння почуття справедливості з'являється в процесі виховання і стає рисою людини. Високе почуття справедливості стимулює, спрямовує поведінку людини і обумовлює активну її участь у суспільному житті, в боротьбі зі злочинністю й іншими негативними явищами, на здійснення високих ідеалів.

Справедливість трактується вченими як поняття, що характеризує моральну свідомість, рівномірне розподілення благ та привілеїв між індивідами, тобто має зберігатися відповідний порядок людської взаємодії. З іншого боку, справедливість є також категорією правової і соціально-політичної свідомості, що характеризує співвідношення декількох явищ – між ролями окремих людей, соціальних груп у житті суспільства та їх соціальним становищем, між здібностями та соціальним внесками, між правами та обов'язками.

Отже, проведений ретроспективний огляд проблеми справедливості у гуманітарних науках дає право зробити висновок про її багаточисельні історичні модифікації, особливо, коли загострюються та стають кризовими революційні

етапи розвитку будь-якого суспільства, що викликає до цієї категорії природну теоретичну зацікавленість. Складність вивчення справедливості полягає у тому, що розуміння єдиної, а тим паче універсальної й абсолютної справедливості немає навіть у теорії.

Таким чином, справедливість виступає у людській свідомості як мета і регулятор важливих ціннісно-сміслових ідей та уявлень. Вона полягає у тому, щоб бути справедливим у ставленні до іншої особистості, поважати її, зберігати свободу її дій.

Література:

1. Бекон Ф. Сочинения – М., 1977. – Т.1. – 567с.
2. Блощінська В.А. Етика. Практикум: Навчальний посібник. – К.: “Центр навчальної літератури”. – 2005 – 248 с.
3. Бех І.Д. Справедливість-несправедливість у міжособистісних взаєминах // Педагогіка і психологія. – 2001. - №2. – С 6-14
4. Гегель. Философия религии Т.1. – М.: “Мысль”. 1977. – 510 с.
5. Гегель. Философия религии Т.2. – М.: “Мысль” 1977 – 573 с.
6. Гоббс Т. Избранные произведения. – М., 1964. Т.2. – 748 с.
7. Голинчик Е.О., Гуревич А.О. Обыденные представления о справедливости // Вопросы психологии. – 2003. - №5. – С. 80-92
8. Гринберг Л.Г., Новиков А.И. Критика современных буржуазных концепций справедливости. М.: Наука, 1977. – 365 с.
9. Соколов В.В. Средневековая философия. – М., “Высшая школа” 1979. – 448 с.